

Література:

1. **Баланчивадзе Л.В.** Мотивация музыкально- исполнительской деятельности // Л.В.Баланчивадзе. - Вопросы психологии. - 1983.- №6.- С.50 – 56.
2. **Белан Е.А.** Феномен сценического волнения и совладание с ним в ситуации музыкального исполнительства. Дис. ... канд. психол.наук:19.00.01 / Е.А. Белан.- Краснодар, 2006. – 247 с.
3. **Бочкарёв Л.Л.** Психологические аспекты публичного выступления музыканта-исполнителя // Л.Л.Бочкарёв. - Вопросы психологии. – 1975. – № 1. – С. 68 – 79.
4. **Дранков В.Л.** Природа таланта Шаляпина / В.Л. Дранков – Л.: Музыка, 1973. – 217 с.
5. **Коган Г.М.** Вопросы пианизма. Избранные статьи/ Г.М. Коган.- М.: Советский композитор, 1968. – 461 с.
6. **Федоров Е. Е.** О психологической подготовке музыканта к концертному выступлению // Е. Е. Федоров Вопросы музыкознания. Новосибирск : Новосиб. гос. консерватория им. М. И. Глинки, 1999. - С.164-178.
7. **Юрченко О.В.** Способы психологической саморегуляции функциональных состояний профессионала в процессе подготовки и реализации публичного выступления. Автореферат дис. канд. психол. наук: 19.00.03 / О.В. Юрченко. – Москва, 2007.- 26 с.

УДК783:378.015.3

Карпенко А.П.

ДУХОВНА МУЗИКА ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В статті раскрыты принципи преподавания курса «Духовные ценности личности». Дан детальный анализ путей реализации освоения наследия духовной музыки для будущих педагогов-музыкантов

Ключевые слова: *духовная музыка, общечеловеческие ценности, принципы обучения.*

Сучасний етап розвитку України вимагає посилення процесів її оновлення та відродження в усіх сферах життя народу. Радикальні зміни, що відбуваються в житті сучасного суспільства, потребують всебічного осмислення. Девальвація моральних цінностей, зниження довіри до старшого покоління, переорієнтація на особистий добробут, виживання, самозбереження, посилення процесів індивідуалізації, відчуження стали більш помітними і сильними. Потреба українського суспільства в духовному стимулюванні, моральному розвитку людини виводить на перший план культивування загальнолюдських цінностей, без чого не може розвиватись ні одна сфера науки, культури, економіки, державотворення. Пошук істини у молодого покоління часто губиться у величезній кількості сумнівної інформації езотеричного, сектантського, теософічного характеру. Звідси й інтенсивне руйнування моральних основ молоді, її ще не досить стійкої свідомості. Тому характерною рисою розвитку культури в нашій країні за останні роки стало повернення до її традиційних стрижневих основ, у тому числі й до релігійно-духовних. Духовна музика займає одне з важливих місць у цьому процесі, бо поєднує в собі як релігію, так і мистецтво.

Звернення та використання скарбниці духовної культури в навчальному процесі викликає в сучасній науковій думці досить пильну увагу. Зокрема до питання виховної ролі духовної спадщини звертається ряд відомих науковців (О.Сухомлинська, В.Рашковська, О.Олексюк, М.Ткач, І.Зязюн, Т.Тхоржевська, І.Григорчук, Н.Рудічева, І.Кошміна та ін).

У працях Т.Зверевої, Л.Корній, П.Маценка висвітлені питання історії і становлення духовної музики; проблеми збереження традицій національної культури досліджувались в наукових працях А.Болгарського, О.Гнатюк, С.Зубанової, В.Іванова, І.Климишина,

Б.Кудрика, В.Медушевського О.Олексюк, К.Шамаєвої; вивченню впливу духовних творів на розвиток освіти й мистецтва були присвячені дослідження О.Дем'янчука, В.Подрезова, М.Маріо, Ю.Медведика, Л.Остапенко, І.Григорчука. А в дослідженні В.Рашковської досить глибоко висвітлено технологію впливу на духовний світ особистості через діалог з іконописною традицією духовно-релігійного мистецтва.

Слід зазначити, що в сучасній педагогічній літературі недостатньо висвітлено питання використання спадщини релігійно-духовного мистецтва з метою духовного зростання, виховання загальнолюдських цінностей в умовах світської педагогіки.

Отже, метою нашої статті стало визначення принципів використання релігійно-духовної спадщини, зокрема духовної музики, спрямована на формування самосвідомості та внутрішньої свободи, а також на особистісні якості, котрі сприяють розвитку окремої людини.

Сучасна наукова думка підходить до питання використання духовної музики в навчальному процесі з позицій світської педагогіки за умов, коли цей жанр був фактично викреслений як із побуту, так і з соціального життя людей. Аналізуючи рівень вивчення та використання духовної музики у побуті, в композиторській практиці та наукових дослідженнях відомий український вчений-дослідник Павло Маценко зазначає: «лихоліття позбавили українських дослідників можливості користуватися прямими пам'ятниками свого церковного співу»[2;с.11] Проте релігійно-духовне мистецтво по праву вважається «особливою національно-художньою формою осмислення дійсності, а також формою художньої діяльності» [1;с.16]. Саме в ній тисячоліттями склалися основні моральні правила співжиття людей, естетичні та художні ідеали, що отримали своє втілення у творах різних жанрів та видів мистецтва.

Враховуючи теоретико-методологічні засади досліджуваної проблеми, ми розробили методику використання творів духовної музики у процесі формування загальнолюдських цінностей майбутніх педагогів-музикантів.

Реалізація цієї методики передбачає декілька етапів, які мають рівнозначне значення. Спираючись на тезу, висунуту О.Рудницькою, щодо структури музично-пізнавальної діяльності, яка складається з трьох етапів – передкомунікативного, комунікативного та посткомунікативного – ми побудували свою методику з використанням цих положень.[5;с. 38]

На першому етапі ми ставили за мету зацікавити студентів духовними творами, розкрити етико-естетичний потенціал цієї сторінки музичного мистецтва, тому важливою ланкою на цьому етапі стало визначення рівня розуміння релігійно-духовної спадщини у вихованні підростаючого покоління. При цьому великого значення ми надавали безпосередньому знайомству з творами духовної музики як на індивідуальних заняттях з хорового диригування, на репетиціях хорового класу, відвідування концертів, складених з творів духовно-релігійного напрямку. Ми переконані, що такий етап нашої методики вкрай необхідно починати з молодших курсів, що дасть змогу залучити якнайбільшу кількість духовних творів до власного тезаурусу студентів, створить сприятливі умови для реалізації наступних етапів формування загальнолюдських цінностей майбутніх вчителів музики.

Другий етап нашої методики передбачав залучення ряд соціально-гуманітарних і спеціальних музичних дисциплін, спецкурс «Духовні цінності особистості». В процесі їх вивчення майбутні педагоги мають отримати загальні знання стосовно місця духовного мистецтва (іконопис, архітектура храму, фресковий розпис, музика, Святе писання) в загальнолюдській культурі, засвоїти навички оцінювання, аналізу змісту творів духовного мистецтва. Таким чином, поряд з підвищенням інтелектуального рівня відбувається їх духовне зростання, поглиблюється розуміння значення загальнолюдських цінностей в моральному вихованні.

Важливого значення в майбутній професійній діяльності займають різноманітні прийоми та методи, спрямовані на формування свідомого використання творів духовної музики розвитку людського суспільства. Тому третій етап має на меті поглиблення методичних прийомів, необхідних у майбутній професійній діяльності. Важливим

результатом цієї роботи стає високий рівень професійної компетентності, а також зростання інтересу та потреби використовувати релігійно-духовну спадщину в навчально-виховній роботі.

Спираючись на закономірності та принципи музичного навчання і виховання, обґрунтовані О.Ростовським, ми визначили загальні та специфічні принципи сприймання духовної музики, що мають складати основу для вивчення духовної музики студентами – майбутніми вчителями музики чи мистецьких дисциплін.

Зауважимо, що важливою передумовою для забезпечення найбільшої ефективності навчально-виховного процесу з використанням духовної музики є опора на наукові норми, правила, основні положення, практичні вказівки, які в науково-педагогічній літературі отримали назву принципів. У нашому дослідженні ми спиралися на ряд закономірностей та принципів, що мають основоположне значення для формування загальнолюдських цінностей. Охарактеризуємо їх з точки зору ефективності реалізації нашої методики в навчально-виховному процесі.

Так принцип культуровідповідності має на меті наповнення змісту виховання в тісному поєднанні вітчизняної духовної спадщини, загальнолюдської культури, народних традицій та обрядів. Завдяки цьому в свідомості студентів буде вибудовуватись цілісна картина світової культури та забезпечуватиметься духовне єднання поколінь. Згідно з О.Олексюк «культуровідповідність, забезпечуючи збереження, передачу, відтворення і розвиток культури засобами освіти, передбачає орієнтацію на встановлення духовного взаємозв'язку між собою і своїм народом, переживання почуття своєї приналежності до національних традицій»[3; с.119]. Чітке розуміння місця духовної музики в загальнолюдській культурі сприятиме формуванню глибокого проникнення, свідомого оцінювання цієї сторінки мистецької спадщини для подальшого її використання в навчально-виховному процесі. «Через художній образ людина пізнає не тільки дійсність, а й себе у цій дійсності» – підкреслює О. Ростовський. [4;с.7] Зважаючи на велику кількість релігійних конфесій, що офіційно існують в Україні, слід дуже обережно підходити до питання підбору музичного матеріалу та їх використання, щоб не образити релігійні почуття. Головне в навчально-виховному процесі – «не пізнання релігії, а пізнання мистецтва, яке пов'язане з нею» – вважає І. Кошміна.[1;с.10] Тому саме опосередковано, через художньо-естетичне оформлення культури буде відбуватись знайомство з релігійною культурою.

У даному контексті важливого значення набуває принцип гуманістичної спрямованості, який ставить своєю вимогою пріоритет вільного розвитку особистості, формування найкращих моральних якостей на основі розуміння її потреб, запитів, інтересів, свободи віросповідання та опори на загальнолюдські цінності у вихованні майбутнього покоління. Актуалізація аксіологічного підходу до музично-педагогічної освіти вимагає створення нової стратегії духовного і професійного зростання майбутнього педагога-музиканта. Відповідно до цього відбувається процес ціннісного осмислення зовнішнього реального світу і внутрішнього особистісного, їх співставлення та співтворче перетворення. Кожен твір, який підбирається для використання в навчально-виховному процесі, має нести в собі загальнолюдські цінності, сприяти формуванню в особистості гуманного відношення до оточуючого світу, розвивати власний досвід співіснування в суспільстві, спілкування з людьми, виховувати почуття милосердя, співчуття, любові, терпеливого, толерантного відношення до близьких, створювати умови для орієнтації на саморозвиток високодуховних переконань та ідеалів.

Разом з цим принцип природовідповідності передбачає врахування цілісної природи людини, її індивідуальних якостей, психологічних та національних особливостей розвитку. Опора на цей принцип дасть змогу відкрити внутрішні резерви розвитку духовного потенціалу особистості, спираючись на загальнолюдські цінності закладені в духовно-релігійному мистецтві. За переконанням О. Ростовського «спілкування з творами мистецтва не може зводитися лише до художніх завдань»[4;с.14], тому естетичні переживання, взаємодія різноманітних поглядів, позицій, оцінок, зацікавленість релігійним мистецтвом мають стати важливою імперативною силою в процесі етико-естетичного виховання.

Слід звернути увагу на принципи свідомості та активності студентів, що реалізується шляхом підбору позитивних чинників у моральному вихованні. Вони мають своє відображення у вихованні позитивних емоцій, потреби до самовиховання, інтересу до пізнання себе і навколишнього світу, використання в процесі освоєння духовної спадщини операцій аналізу, синтезу, узагальнення, диференціювання художнього матеріалу відповідно до навчально-виховних завдань, застосування набутих знань при розв'язанні конкретних життєвих ситуацій, «дає змогу через діалог із свідомістю і душею іншого піднятися на духовно-світоглядну висоту, досягти творчої активності, самостійності, морально-естетичної відповідальності»[3;112]

В основі принципу зв'язку навчання з життям – лежать об'єктивні зв'язки між теорією та практикою. Тому реалізацію цього принципу забезпечує використання життєвого досвіду студентів в процесі освоєння духовної музики, розкриття практичної значимості загальнолюдських цінностей та застосування набутих знань в практичній діяльності, тобто органічний зв'язок аудиторних занять з педагогічною практикою, безпосереднє засвоєння студентами зразків духовної музики на індивідуальних заняттях диригування, хорового класу, історії української та світової музичної культури, аналізу музичних творів.

Важливого значення в реалізації нашої методики набуває опора на принцип цілісності виховання. Його важливість полягає в усвідомленні взаємозв'язків явищ природи, законів суспільства і розвитку людини. Їх глибоке усвідомлення сприяє поглибленню розуміння взаємозв'язку поколінь через культуру, його взаємодоповнюваність і можливість варіативного використання в навчально-виховному процесі. Обов'язково слід враховувати, що безпосереднє виконання духовних творів, внутрішнє переживання їх становить основу в процесі формування загальнолюдських цінностей особистості.

Духовна музика виступає унікальним, а точніше, специфічним явищем культури. В ній синкретично поєднані чуттєво-емоційний досвід людства та філософсько-світоглядні уявлення людини про систему світу та її ставлення до Творця. Функціонування духовних жанрів є строгою та логічно побудованою системою типологічних закономірностей та норм. Так церковна служба є складною композиційною системою, в якій основний зміст складається з декількох частин –змінних і незмінних. Частини, що змінюються залежать від річного та тижневого циклу, а Всенощна та Літургія складаються з незмінних частин, які не залежать від дня тижня. Кожна з цих частин має свою відповідну функцію та місце в обрядовому дійстві. Тому значної ваги набирає принцип комплексного впровадження духовної музики в навчально-виховний процес. Він передбачає єдність усіх напрямків релігійного мистецтва: живопису, музики, архітектури, Слова. Специфічною рисою церковної служби є глибока символічність, що зумовлює її синтетичну природу. Використання іконопису, фрескових розписів на стінах храму відтворює та нагадує шлях християнства, його боротьбу за чистоту думок людей, святість людських стосунків. Так, використання ікон із зображенням Богородиці можна поєднувати з численними віршами, псалмами, що звеличують жінку-матір, її материнський подвиг в повсякденній боротьбі за виховання своїх дітей. Поряд з цим в народній пам'яті збережено велику кількість легенд, які розповідають про чудодійність ікони Богородиці, її захисні властивості. Не менш відомі інші легенди, що стосуються постатей святих, закарбованих в іконах – Миколи-Чудотворця, Георгія-Побідоносця, Пантелеймона-Цілителя, Івана-Христителя. Символічність ікон виявляється не тільки в поєднанні народних легенд - апокрифів та біблійних розповідей, але й у відповідному використанні кольорової палітри, що підсилює враження від побаченого. Так Георгій-Побідоносець, зображений на чорному коні (символ горя), в червоному плащі (символ пролитої крові) зі списом в руках (символ зброї). Микола Чудотворець на іконах виступає в образі мудрої літньої людини з книгою в руках, що символізує пізнання, науку. Світлий загальний фон ікони виступає символом чистоти, праведності й святості, що притаманно уявленням народу стосовно цього образу.

Зважаючи на те, що процес сприймання та засвоєння духовної музики відбувається поза межами духовного храму, дещо втрачається той особливий внутрішній стан, який людина набуває в його стінах, коли саме оточення наповнює душу піднесеним настроєм,

близьким до стану катарсису. Тому важливо в аудиторії, де відбувається основний навчальний процес, створити відповідну атмосферу. Разом з тим у процесі сприймання духовної музики, варто не тільки використовувати аудіо запис, але й відвідування концертів хорових колективів, репертуари яких побудовані на основі релігійно-духовних творів, а також відвідувати традиційні культові богослужіння. Таким чином, «осмислення багатогранності поняття «духовна музика» дає можливість майбутньому вчителю здійснити поступове збагачення власного досвіду учнів. Важливим зауваженням при реалізації даного принципу є також приурочення творів духовно-релігійного спрямування відповідним святам, підпорядкованих церковному календарю. Це дасть змогу молодій людині осмислити відповідні традиції та емоційно сприйняти образно-інтонаційну канву духовної музики.

Численні правила використання релігійних текстів, які мають підпорядкування і церковному, і тижневому календарям, а також особам певних святих, що мають особливу прихильність у народі, існують також в народнопісенному мистецтві. Відповідно до цього важливим для вчителя постає принцип послідовного викладення матеріалу, що має відображати внутрішню логіку та закономірності релігійно-духовної культури. Реалізація цього принципу передбачає опору на вже наявний життєвий досвід та отримані знання при вивченні таких курсів навчального плану як «Історія української музики», «Народознавство та українська народна творчість», «Історія світової музичної культури». Але при детальному ознайомленні з духовною музикою студенти зможуть глибше осягнути побудову Літургії, в якій всі номери будуються за принципом «сходження». При ознайомленні з народнопісенною духовною спадщиною слід користуватися церковним календарем. Так, вивчення різдвяних піснеспівів доцільно вводити напередодні Різдвяних свят, де можна використати також і давні традиції вертепної драми. До святкування Великодня буде корисним ознайомлення з творами Д.Бортнянського «Херувимська» або частиною Літургії К.Стеценка «Благослови, душа моя, Господа», де поєднання Слова, іконопису, музики та очікування величі одного з найбільш пошанованих свят у народі створить відповідну емоційну атмосферу, допоможе проїнятися настроєм внутрішньої гармонії, яка притаманна в самій ідеї Воскресіння, духовного оновлення. Таким чином студентам буде легше зрозуміти глибину почуттів, які викликає духовна музика під час її сприйняття, осмислити свій внутрішній стан та зрозуміти душевний стан людей, що знаходяться поряд.

Принцип паралельності між релігійно-духовною музикою та класичними творами, між професійною духовною музикою та народною творчістю впливає з культурологічного підходу до духовно-релігійної мистецької спадщини. Звернення до історичних витоків цієї сторінки музичної культури є важливою умовою формування уявлень про різноманітні сторони життя народу, його побуту, культури. Реалізація цього принципу відбувається через паралельний показ зразків духовної музики та духовних образів народної художньої творчості. Зокрема корисним буде порівняння виразових засобів світської класичної музики та духовної. Використання зразків народнопісенної спадщини нашого народу дає можливість душею доторкнутись до ментально закладеної глибокої релігійності українського народу та емоційно насиченого мелодизму українського фольклору. Так, наприклад, українська народна пісня «Спи, Ісусе, спи» відтворює почуття ніжності, любові, спокою. І стосується це не тільки безпосередньо особи маленького Ісуса Христа, але й усіх дітей, створює образ матері, яка співає колискову своєму малюку. В професійній класичній музиці теж існує велика кількість творів, які можна віднести до жанру колискової, наприклад «Коліскова Волхови» з опери М. Римського-Корсакова, «Коліскова Бесс» з опери Гершвіна «Поргі і Бесс» тощо. Аналіз їх мелодичної структури, особливостей ритмічного рисунку, гармонії, тексту дасть змогу збагатити світ емоцій почуттями глибокого духовного змісту цих та інших творів.

Для більш глибокого осмислення та розвитку асоціативного мислення стає необхідним звернення до принципу опори на церковний текст, канонічне Слово як основу духовної музики. Так, наприклад, в численних наукових працях і розвідках (Ю.Медведик, І.Кошміна, Т.Крижанівська, І.Пелячик) ми зустрічаємо численну кількість пісень-звернень до різних іконографічних типів Діви Марії, до історії її життя. Образ Пресвятої Богородиці завжди був

дуже популярним і важливим; він несе в собі не тільки духовне наповнення, але й виховує почуття любові до Матері, створює образ Захисниці. Ніжною любов'ю до матері пронизані пісні, що несуть в собі звернення до Пресвятої Богородиці. Тому, як і в професійній духовній музиці, так і в народній ми знаходимо твори, що несуть в собі показ жертвних вчинків Марії чи заради свого сина, яка іншої людини, що потребує її допомоги або благословення в скрутну хвилину. Музика, доповнена зоровими враженнями від споглядання ікон, створює незабутнє враження в душі кожного, хто доторкнеться до цієї сторінки духовної культури нашого народу.

Підсумовуючи сказане слід зазначити, що гуманістична мета професійної підготовки майбутніх вчителів музики передбачає особливі підходи до організації навчально-виховного процесу з використанням духовної музики. Тому, зважаючи на глибоку та різноманітну характерну образність релігійної культури, слід звернути увагу й на широку палітру тем та стильових напрямків релігійно-духовної музики, її інтонаційні особливості. Розуміння мистецтвознавчих аспектів дасть змогу досягнути не тільки загальному мистецьке її навантаження, але й сприятиме духовному зростанню студентів – майбутніх вчителів музики, розвитку їх здатності до досконалого керування виховним процесом з використанням духовної музики.

Література:

1. **Кошмина І.В.** Русская духовная музыка.: Пособие для студ. муз.- пед. училищ и вузов.: В 2-х кн./И.В.Кошмина– М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн.1: История. Стиль. Жанры. – 224с.
2. **Маценко П.** Нариси до історії української церковної музики. – Репринт. вид/П.Маценко – К.: Муз. Україна, 1994. - 152с.
3. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: Навч. пос./О. Олексюк, М. Ткач – К.: Знання України, 2004. – 264с.
4. **Ростовський О.Я.** Методика викладання музики в основній школі: Навч.-метод. посібник/ О.Я.Ростовський – Тернопіль:Навчальна книга – Богдан, 2000. – 272с.
5. **Рудницька О.П.** Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти. Навч. посібник/О.П.Рудницька - К.: ІЗМН, 1998. – 248с.

УДК 781.68

Падалка Г.М.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МУЗИКИ: ПРОБЛЕМНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядаються музикознавські, психологічні, педагогічні підходи до аналізу проблем інтерпретації музики, висвітлюється взаємозв'язок та відмінності дослідницького охоплення проблеми у різних галузях наукового знання

Ключові слова: інтерпретація, музика, проблемний аналіз.

Інтерпретація – одне із засадничих понять музичного мистецтва. Дослідження проблеми інтерпретації музики на сьогодні включає безліч аспектів, що відрізняються один від одного різними параметрами – галузевою приналежністю (естетика, культурологія, музикознавство, психологія, педагогіка, соціологія), науковими підходами до дослідження (аналітичне осмислення, теоретичні узагальнення, практичні спостереження, методичні рекомендації, персоніфіковані огляди і т. ін.), ступенем охоплення досліджуваних явищ (монографії і окремі статті, дисертації докторського рівня і побіжні наукові нотатки, фундаментальні праці і стислі концертні рецензії). Загалом можна констатувати наявність широкого контексту дослідницького пошуку проблеми інтерпретації музики.

Водночас зауважимо, що широта охоплення, багатоаспектність дослідження проблеми інтерпретації має і тінювий бік, зумовлений дослідницьким прагненням вибрати окремий момент, сторону чи аспект поза співвіднесенням його із складною єдністю інтерпретації як